

Možnosti interpretácie motívu dvojníka, alter ega v románe Louisa-Ferdinanda Céline *Cesta do hlbín noci*

Veronika Perovská, Filozofická fakulta PU, veronika.perovska@gmail.com

Kľúčové slová: Louis-Ferdinand Céline, *Cesta do hlbín noci*, dvojník, alter ego, anticipačná funkcia, kompletizačná funkcia, konektívna funkcia

Keywords: Louis-Ferdinand Céline, *Journey to the End of the Night*, double, alter ego, anticipatory function, completing function, connective function

„Louis-Ferdinand Céline (1894–1961) je jedným z úhelných tvůrců literatury 20. století“, konstatuje A. Kareninová (2010, s. 9) v úvode svojej monografie venovanej danému autorovi. Napriek tomu je však L.-F. Céline v slovenskom prostredí pomerne málo známy. A. Kareninová ďalej o autorovi píše, že „jeho dílo bylo od počátku a je dodnes hodnoceno nejednoznačně“ (2010, s. 9). Kontroverzné prijímanie tohto francúzskeho autora a jeho tvorby súvisí jednak s jeho osobným životom (Célinov morálny profil narušili v 30. rokoch napísané protižidovsky zamerané pamflety), jednak so špecifickosťou jeho diela, predovšetkým na úrovni jazykovo-štylistického stvárnenia a tematického spracovania. J. O. Fischer (1973, s. 91) píše o tonalite tvorby autora a možnosti jej zaradenia do určitého literárneho smeru nasledujúce: „Protestně někdy vyhlížející postoj je de facto postojem mravního nihilismu, tradice naturalizmu se pojí s absolutně bezvýhodným viděním světa, v němž někteří chtěli ex post vidět jakési předjetí existencialistického románu.“

V našom príspevku sa zameriame na autorov román *Cesta do hlbín noci* so snahou interpretovať motív dvojníctva, resp. alter ega medzi ústrednými postavami diela. Východiskom pre našu interpretáciu vzťahu medzi protagonistom románom Ferdinandom Bardamu a postavou Léona Robinsona boli viaceré publikácie, v ktorých sa o Robinsonovi uvažuje ako o priateľovi (Bednárová, 2007, s. 61; Fischer, 1973, s. 92), dopĺňujúcej tvári, druhom ja (Fischer, 1973, s. 92), aj ako o zlom tieni, ktorý „Ferdinanda strháva na cestu zločinu“ (Kněžek, 1989, s. 89). Tieto označenia predpokladajú teda akúsi spriaznenosť, prepojenosť týchto postáv a všetky okrem prvého naznačujú aj to, že Robinson je vo vzťahu k Ferdinandovi niečím ako jeho alter egom, či dvojníkom, a to na rovine vnútornej, charakterovej, skúsenostnej podobnosti.

Velký psychologický slovník definuje alter ego nasledujúcimi slovami: „druhé já 1 duševne spřízněná bytost; ten, s nímž vedu vnitřní dialóg; u S. Freuda označení „ono“ (*id*) 2 v psychodramatu osoba, která se myšlenkově i pocitově ztotožní s druhým a vstupuje do dialogu jako jeho druhé já 3 jev vznikající při *disociativní poruše osobnosti*“ (Hartl – Hartlová, 2010, s. 27). Alter ego je v prvom a treťom uvedenom ponímaní teda súčasťou osobnosti jednotlivého človeka, pričom v prvom prípade ho chápeme ako súčasť osobnosti zdravého človeka, kým v treťom význame ide o sprievodný jav ochorenia, ktoré môže vzniknúť ako obranná reakcia organizmu na nejakú nepriaznivú situáciu. Medzi takéto situácie určite môžeme zaradiť aj to, čo zažíva protagonista románom *Cesta do hlbín noci* Ferdinand Bardamu – bojuje v 1. svetovej vojne, v Afrike je na pokraji smrti predaný za otroka, v Amerike nemá na živobytie a zažíva pocit absolútnej zbytočnosti vlastnej osoby, ani doma vo Francúzsku po vyštudovaní za lekára sa jeho životná úroveň nezvyšuje, Robinson ho zaťahuje do množstva nepríjemných situácií blízkyh smrti – celkovo teda môžeme konštatovať, že hlavná postava neustále bojuje o prežitie a často je na konci s telesnými aj duševnými silami.

V literatúre sa ponúkajú viaceré možnosti stvárnenia alter ega – jednou z nich je vytvorenie samostatnej postavy. Táto postava by mohla predstavovať alter ego buď ako vizuálnu halucináciu, teda fiktívnu osobu, s ktorou by do komunikácie vstupoval len ten, pre koho by halucinácia bola alter egom, alebo ako reálne fungujúcu postavu, ktorá by bola akousi doplňujúcou tvárou, no zároveň vstupovala do komunikácie a vzťahov aj s inými postavami. Túto úvahu rozvíjame najmä preto, že ani v samotnom románe *Cesta do hlbín noci* nie je motív dvojníka, či alter ega systematicky a jednotne spracovaný. Ukazuje sa, že autor zrejme nemal zámer vytvoriť dôsledne z postavy Robinsona Ferdinandovho dvojníka, alter ego, a že takéto chápanie vzťahu oboch postáv je skôr výsledkom čitateľskej interpretácie, ktorá však vzniká na základe opodstatnenej argumentácie. Na začiatku diela, najmä pri prvých stretnutiach Ferdinanda a Robinsona, sa môže Robinson javiť skutočne len ako Ferdinandovo alter ego, ako vymyslený priateľ, halucinácia. Postupom deja sa však Robinson stáva čoraz životnejšou postavou, najmä keď začína intenzívne vstupovať do vzťahov s ďalšími postavami. V druhej polovici románu, predovšetkým čoraz bližšie k záveru diela, sa prevažná miera pozornosti upriamuje na Robinsona, a vtedy akoby sa z Ferdinanda stal „len“ narátor a z Robinsona protagonista – Ferdinandova doplňujúca tvár sa teda postupne stáva dominantnou.

Pri prvom stretnutí Ferdinanda s Robinsonom sa skutočne Robinson môže javiť ako alter ego, ktoré je pre Ferdinanda vizuálnou halucináciou. Situácia, v ktorej sa stretávajú je emočne vystupňovaná, Ferdinand je vyslaný do neznámeho mesta na vlastné oči sa presvedčiť, či v ňom sú alebo nie sú nemeckí vojaci, jeho šance na smrť sú teda pomerne vysoké, je sám, má strach a navyše cíti veľkú únavu. Keď pritom stretne Robinsona, situácia je opísaná týmito slovami: „*Když jsem se znova obrátil k městu, něco se změnilo na vzhledu kopečku přede mnou, nic nápadného, to ne, ale přece dost, abych zvolal [...] Ta změna v rozestavení stínů se stala na několik kroků ode mne*“ (Céline, 1933, s. 41). Robinson teda prichádza nenápadne, z tieňa, Ferdinand mu ani nevidí do tváre, jeho hlas je akýsi iný a neistotu reálnosti postavy vzbudzuje aj Ferdinandovo prekvapenie a konštatácia, že to bol prvý rezervista, ktorého vo vojne stretol. Aj obsah ich rozhovoru je nápadný, pretože Robinson takmer doslovne opakuje Ferdinandove predchádzajúce myšlienky – rovnako ako on sa chce nechať zajať Nemcami, rovnako o nich tvrdí, že mu nič nespravili, a teda ho nezaujímajú, rovnako má strach a nestotožňuje sa s patriotickou predstavou položenia života za vlasť ako najväčšej cti človeka. Z jeho opisu situácie, keď našiel zomierajúceho kapitána, sa tiež ukazuje, že je rovnako cynický. Skutočne teda nevieme, či Robinson nie je výsledkom psychického stavu, v ktorom sa protagonista nachádza, a priklonili by sme sa tu skôr k tretiemu spôsobu chápania alter ega, ako prejavu duševného ochorenia.

Už pri druhom stretnutí (Céline, 1933, s. 99-101) však Robinson vstupuje do komunikácie s ďalšími postavami, čím sa pre čitateľa stáva reálnejším, jeho existencia je oproti predchádzajúcej možnej interpretácii podložená týmito vzťahmi, a preto sa Robinsonov vzťah k protagonistovi blíži viac k prvému významu alter ega. V ďalšom pokračovaní sujetu sa Robinson objavuje čoraz častejšie a jeho osudy sa až nápadne podobajú na Ferdinandove (Ferdinand strieda Robinsona v zamestnaní v Afrike, obaja sa dostanú do Ameriky, tam sa opäť náhodne stretávajú, obaja sa vracajú z Ameriky a znova sa stretávajú vo Francúzsku). Zvyšuje sa tým dojem dvojníctva – Ferdinand sa projektuje do Robinsona, odzrkadľuje sa v ňom a Robinson predstavuje niečo ako jeho odvážnejšie, sebaistejšie, ale aj nekonformnejšie ja, ktoré dokáže vedome vykonať to, o čom Ferdinand len uvažuje (napr. cesta do Ameriky).

Od návratu z Ameriky do Francúzska sa však individualita Robinsonovej postavy posilňuje a vzťah k protagonistovi sa mení. Nejde už o jednoduché odrážanie sa v sebe navzájom, či opakovanie počínania jednej postavy druhou. Obaja nadobúdajú vlastné charakteristické rysy, i keď sa naďalej v mnohom prestupujú, prelínajú alebo predstavujú

svoje protipóly. Robinson ostáva doplňujúcou tvárou, no už nie len pre Ferdinanda. Kompletizuje celkovú predstavu vojnového a povojnového človeka Ferdinandovho typu, človeka mysliaceho, ktorého jediným cieľom v živote je, zdá sa, sloboda, avšak nenachádza ju ani v jednom z ponúkaných existujúcich spoločenských zriadení a ani v sebe. Je to človek, ktorý je odsúdený na nespokojnosť a tragický koniec, ktorý sa nevie spamätať z neľudských zážitkov a zaradiť sa do „normálneho“ života. Paradoxné je, že napriek svojej cynickosti, pôsobia obe postavy priam hypersenzibilne a ich cynizmus sa javí skôr ako obranná reakcia na príliš veľké množstvo nezvládnuteľných emočných podnetov, pričom výsledkom je apatia a zhnusenie. Silno sa to ukazuje napríklad na postave Robinsona v závere, keď hovorí svojej snúbenici Madelone: „*mně se ted'ka voškliví a hnusí všecko! Ne jenom ty!... Všecko!... A hlavně láska!...*“ (Céline, 1933, s. 435).

Vzťah Robinsona a Ferdinanda, ako vyplýva z predchádzajúcich myšlienok, má v rôznych častiach románu rôzne podoby a funkcie. Vyčlenili sme tri, z nášho pohľadu najvýraznejšie funkcie. Jednu z nich – **anticipačnú funkciu** – identifikuje J. O. Fischer (1973, s. 92), keď píše, že Robinson je Ferdinandovým „druhým já, ohlašujícím a předjímajícím jeho osudy a zkušenosti“. Tak je to napríklad v prípade ich odchodu z Afriky do Ameriky a späť do Francúzska. Robinson anticipuje dej svojím konaním, Bardamu zasa myslením. Postavy sú navzájom podvedome prepojené, prostredníctvom rôznych predtúch, navonok nemotivovaných náhlych spomienok na Robinsona predvída Ferdinand jeho návrat do deja, napr. počas cesty do Ameriky: „*čím víc jsem přemýšlel o podrobnostech a všelijakých okolnostech svého dobrodružství, tím pravděpodobnější se mi zdálo, že mu v San Tapetě spískali totéž, co mně. Jenže on, Robinson, ted' vesloval na jiné galérii.*“ (Céline, 1933, s. 165), v New Yorku, keď podvedome cíti jeho prítomnosť a zaumieni si: „*A potom, když vyjde tenhle první pokus někoho pumpnout, hned začnu hledat Robinsona...*“ (op. cit., s. 185), v Detroit: „*Od té doby jsem pořád čekal, že Robinsona někde potkám. Cítil jsem, že se to blíží.*“ (op. cit., s. 208). Intenzívne vzájomné mentálne prepojenie postáv taktiež podnecuje interpretáciu ich vzťahu ako dvojníckeho.

Ďalšiu **funkciu, kompletizačnú**, taktiež odhaľuje Fischer (1973, s. 92), keď hovorí o Robinsonovi ako o doplňujúcej tvári hrdinu. Alter ego koná a myslí tak, ako postava sama nemôže, lebo je to napríklad spoločensky nevhodné, neprijateľné. Dvojník by mal byť naopak svojej predlohe čo najviac podobný. V Robinsonovi sa obe tieto sily spájajú. Pôsobí voči Ferdinandovi na jednej strane afirmatívne – potvrdzuje, posilňuje niektorý motív alebo niečo z jeho charakteru, konania, napr. strach počas vojny, odcudzenie sa spoločnosti, osamelosť (vystupňovaná u Robinsona aj asociáciou na Robinsona Crusoa), celkový fyzický a psychický stav. Keď napr. Ferdinand hovorí o Robinsonovi: „*Ale on byl přece chorý taky nervově a duševně a vůbec celý!*“ (Céline, 1933, s. 345), je to v podstate aj jeho vlastná charakteristika. Na druhej strane môže pôsobiť Robinson oproti Ferdinandovi kontroverzne a ukazuje sa ako jeho protipól, napr. Ferdinandova snivosť a zbabelosť oproti Robinsonovej aktívnosti a sebavedomiu, Ferdinandova relatívna socializácia po vojne oproti Robinsonovmu absolútnemu, priam živočíšnemu, pudovému nonkonformizmu, Ferdinandova apatia až letargia a Robinsonov nepokoj, zhnusenie. Tak či tak, Robinson je v pozitíve aj v negatíve extrémnejší než Bardamu, je odvážnejší, sebavedomejší, ale aj problémovnejší a celkovo nihilistickejší, jeho život má rýchlejší spád. Pod túto funkciu zahŕňame aj to, čo sme vyššie nazvali kompletizáciou predstavy vojnového a povojnového človeka.

Konektívna funkcia je tretou funkciou, ktorú vyčleňujeme. Má pragmatický charakter a vo svojej štúdii ju inými slovami pomenúva aj K. Bednárová (2007, s. 61): „Bardamu sa v rozprávaní stretáva s rozličnými spoločenskými vrstvami a prostrediami (vojaci, lekári, psychiatri, vedci, politici, koloniálni úradníci, prostitútky, robotníci, umelci, nevyliciteľne chorí, maloburžoázia, veľkoburžoázia a pod.), ktorých spojivom je postava jednoduchého človeka, priateľa Robinsona Léona.“ Keďže román má viac-menej epizodický

charakter, jednotiaci prvok v podobe postavy Robinsona a jeho vlastného príbehu mu dodáva na súdržnosti a kontinuite. Súvisí to aj s kompletizačnou funkciou na úrovni obrazu doby, lebo skrze Robinsona sa dopĺňa predstava o spoločnosti, keďže vďaka nemu sa Bardamu dostáva bližšie k bohatej vrstve, napr. do vily Henrouillovcov, ale aj k Madelon a spoločne na loď zbohatlíkov (Céline, 1933, s. 357-362). Sčasti súvisí táto funkcia aj s anticipačnou, avšak Robinson je spojitom nielen s budúcnosťou, ale aj s minulosťou.

Vzťah Robinsona s Ferdinandom je celkovo dvojznačný – na jednej strane sú priateľmi, na druhej strane sa neznajú. Bardamu dokonca viacnásobne hovorí, že Robinsona nemá rád, nechce sa s ním stretávať, jeho spoločnosť je mu nepríjemná. Nie je to priateľstvo, skôr akási závislosť, nevyhnutnosť koexistencie, neželané spojenie, ktoré pretrváva na základe spoločných alebo podobných zážitkov, zväčša práve negatívnych. Na jednej strane sa dobre poznajú, na druhej strane predstavujú jeden pre druhého v podstate cudzincov: „začal jsem definovat Robinsonovu povahu, jako kdybych ji znal, ale brzy jsem si uvědomil, že z Robinsona znám skoro jenom několik nejhrubších zřejmostí jeho povahy. Víc nic.“ (Céline, 1933, s. 353). Ak uznáme interpretáciu Robinsona ako alter ega, môžeme konštatovať, že tak ako je alter ego zároveň súčasťou nášho „ja“ a zároveň je to niečo, čo nemôžeme dosť dobre poznať (vo freudovskom ponímaní je tzv. „id“ súčasťou nevedomia, „okrem pudových impulzov id obsahuje aj vytesnený materiál“ (Nye, 2004, s. 27)), tak aj Ferdinand a Robinson sú v podobnom pomere jeden k druhému. Ferdinand ako rozumný, relatívne spoločensky prispôsobený človek a oproti nemu Robinson ako jeho pudovejší, neprispôsobivejší a bezprostrednejší protipól. Toto je však už úroveň nadinterpretácie.

K záveru sa ešte nakrátko pristavíme pri kritickom zhodnotení modelovania postáv Ferdinanda a Robinsona a ich vzťahu v románe *Cesta do hlbín noci*. Ak sa vrátíme na začiatok k úvahám o reálnosti, resp. fiktívnosti Robinsona a prijmem ho na základe spomenutých argumentov ako legitímnu postavu, musíme konštatovať, že práve z aspektu spracovania postavy Robinsona a jeho vzťahu k protagonistovi Ferdinandovi je román menej vierohodný. Obe postavy sú si, najmä v prvej polovici románu, v mnohom až priveľmi podobné, v ich stretnutiach vládne príliš silný princíp náhody. Najmä spoločné stretnutie v Afrike a v americkom Detrote je veľmi podozrivé, a tým aj málo hodnoverné. Keďže sa spolu na týchto miestach stretávajú osamote a vo Ferdinandovom zlom telesnom i duševnom stave, mohli by sme, tak ako pri ich prvom stretnutí zvažovať, či nejde len o Ferdinandove halucinácie – v Afrike je to práve Bardamu, od koho sa dozvedáme, že muž, ktorého strieda v zamestnaní, je Robinson, pričom túto informáciu získame len z neistej otázky bez odpovede: „Jak že se jmenujete? Neřekl jste před chvílí, že Robinson?“ (Céline, 1933, s. 152); v Detrote sa zasa opätovné stretnutie začína tým, že sa Ferdinandovi zazdá, že niekto na neho v električke zavolať. Skôr sa však prikláňame k názoru, že autor tieto súvislosti nedotiahol. Celkovo sa v románe *Cesta do hlbín noci* ukazuje, že pre L.-F. Célinea je dôležitejšia výpoveď, jej obsah, ako kompozícia a dôsledná práca, „hra“ s motívmi (okrem motívu cesty, noci a smrti). Vzhľadom na naliehavosť autorovej výpovede sú však pre nás tieto nedôslednosti pochopiteľné a prijateľné.

Dielo Louisa-Ferdinanda Célinea je pozoruhodné nielen vzhľadom na rušné okolnosti prijatia autora a jeho tvorby v dobovom kontexte, či z jazykovo-štylistickej roviny, ktorej sa venuje zrejme najväčšia pozornosť v súvislosti s ťažkosťami pri prekladaní autorových diel do cudzích jazykov. Jeho tvorba je zaujímavá, i keď sa na ňu pozrieme úzko interpretačne. Analýza motívu dvojníka, resp. alter ega v diele *Cesta do hlbín noci* odhalila jeho špecifické fungovanie v románe. Identifikovali sme tri základné funkcie tohto motívu v diele – anticipačnú, kompletizačnú a konektívnu – zabezpečujúce jednak komplexnosť autorovho zobrazenia medzivojnového obdobia a života človeka poznačeného vojnou v ňom, jednak súdržnosť románu. Ferdinand Bardamu a Léon Robinson tvoria v románe nerozlučiteľnú jednotu a ak by v diele jedna z postáv nebola, znamenalo by to jeho podstatné ochudobnenie.

Použitá literatúra:

BEDNÁROVÁ, K.: Louis-Ferdinand Céline – originál/preklad: úvahy o jazyku v čase a priestore. In: Valcerová, A. (ed.): Vzt'ahy a súvislosti v preklade. Prešov: FF PU v Prešove 2007. s. 55-68

CÉLINE, L.-F.: *Cesta do hlubin noci*. Brno: Atlantis 1933. 444 s.

FISCHER, J. O. a kol.: Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století 3. Od 30. let do současnosti. Praha: Academia 1979. 992 s.

HARTL, P. - HARTLOVÁ, H.: Velký psychologický slovník. Praha: Portál 2010. 800 s.

KARENINOVÁ, A.: Céline v Čechách. Praha: Revolver Revue 2010. 352 s.

KNĚŽEK, L. a kol.: Encyklopédia literárnych diel. Bratislava: Obzor 1989. s. 89

NYE, R. D.: Tri psychológie. Koncepce Freuda, Skinnera a Rogersa. Bratislava: Ikar 2004. 168 s.

Summary:

This paper deals with the novel *Journey to the End of the Night* by Louis-Ferdinand Céline. It is focused on the interpretation of the motive of double, alter ego of the main character Ferdinand Bardamu – his friend Léon Robinson. The author of the paper indentificates three main functions of the motive – anticipatory, completing and connective. The paper shows that this two characters are inseparable and they are both necessary to demonstrate the image of the period between the two world wars and its society.